

„Árpád és Zalán, Werbőczy és Dózsa
török, tatár, tót, román kavarog
e szívben, mely a múltnak már adósa
szelíd jövővel — mai magyarok!

(Ettől kezdve a kórus az utolsó versszakkal egyidőben Vörösmarty—Egressy:
Szózatát dúdolja.)

„... Én dolgozni akarok. Elegendő
harc, hogy a múltat be kell vallani.
A Dunának, mely múlt, jelen s jövődő,
egymást ölelik lágy hullámai.
A harcot, amelyet Őseink vívtak,
békévé oldja az emlékezés
s rendezni végre közös dolgainkat,
ez a mi munkánk; és nem is kevés.”

(Végül a kórus énekelve):

„Áldjon vagy verjen sors keze,
Itt élned, halnod kell.”

A műsort a Dunapataji Ének—Zenei Általános Iskola 8. osztálya mutatta be 1964-ben. Időtartama 45 perc volt. Betanította: Füzesi Béláné és Zsolnai József.

Láthatjuk, hogy a műsor jelentős része tantervi anyag, illetve olyan költőktől való alkotás, akiket a tanulók egyébként már ismertek. A teljesség és a történeti koháság miatt került sor Tompára, Vajdára és Gábor Andorra életművük bemutatása nélkül. (A tanterven túli bővítés lehetőségeire vö.: Tanterv és utasítás 266. lap 3. bekezdés.)

A tantervi anyaghoz azért érdemes ragaszkodnunk, lássák tanulóink, milyen nagyszerű alkotások rejtőznek tankönyveikben.

A narrátorok által különböző hangerővel, hangszínnel és hanglejtéssel közölt történelmi események a próbák és a bemutatók során rögződtek a tanulóknál; a teljes műsort szinte minden tanuló megtanulta (didaktikai, neveléseméleti értéke felbecsülhetetlenül nagy az ilyenféle tanulásnak).

Ebben az összeállításban a műsorszerkezet alapja az *időrend*. Az időrenden belül a küzdelmes és eredményes történelmi szakaszok kiemelése, sűrítése, felfokozása a jellemző. (1848, 1919, 1945. — szavalatok, kórusművek.) Váci Mihály: Kelet felől-je a történetiség, az állandó harcokéség, napjaink irodalmi helytállásának a summázata. Ezért került a vers a műsor végére. Váci ebben összegez és helytállásra, kitartásra buzdít. A helytállást fokozza még a műsorban a Szózat iközismert dallama és A Dunánál című vers néhány gyönyörű sora. Megjegyezzük, más irodalmi színpadoknál a zenének, éneknek inkább „aláfestő” szerepe van. Itt a drámaiság, a folytonosság hangsúlyozásának a szolgálatában állt.

A forgatókönyv és annak jellemzése bizonyítja, hogy a műsorösszeállítás elősegítheti tanítványaink irodalomszeretetét; nemzeti hagyományaink megbecsülését; erőt ad napjaink küzdelmeihez és helytállásra késztet. Megérteti, hogy a „jelen a múltban gyökerezik, úgy halad a jövő felé.”

Zsolnai József
főiskolai tanársegéd

A TV SZEREPE A TORTÉNELEMTANÍTÁSBAN

A történelemtanítás sikerének egyik legfontosabb előfeltétele, biztosítani az eleven szemléletet. Mivel a történelem a múlt eseményeit tárja elénk, ezért rendkívül komoly problémát jelent a közvetlen szemléletnyújtás. A múltat az órán a legváltozatosabb eszközökkel újra életre kell kelteni, minél kézzelfoghatóbban megjele-

níteni. Ez biztosítja a tanítás sikerét vagy elmaradása esetén a sikertelenségét. A nevelők eddig is próbálkoztak a legváltozatosabb eszközök és módszerek alkalmazásával. Ma már a történelemórák a legtöbb helyen szinte filmszerűen peregnek, a tanárok vázlata lassacskán mintegy forgatókönyvvé válik. A szemléltetés legszélesebb skálája kerül alkalmazásra: térkép, kép, szemelvény, diafilm, magnó, lemezjátszó, applikációs tábla, táblai rajz stb. Ebbe a nehéz, de rendkívül fontos munkába kapcsolódott bele az 1965/66-os tanévben az iskolatelevízió a maga sajátos eszközeivel, hogy a tanulók történelmi képzetének gazdagításával kiegészítse, szélesítse, segítse az oktató-nevelőmunka egyik legnehezebb részét, az eleven szemlélet nyújtását.

A tv-adások első — bemutatkozó kísérleti programjában mind az első, mind a második félév gyakorlatában a tartalom, a módszer, a felépítés szempontjából az adások többfélék.

Egyes adásoknak a cselekményt, a jelenséget állították a középpontjába. Tartalmukat tekintve pedig az adott korszak életének legszembevetőbb jellemvonásait örökítették meg hiteles források, szövegek, kosztümök stb. felhasználásával. Ilyen volt pl. az Épül a piramis c. adás. Ebben a szereplő színészek teljesen meglevenítették a régi egyiptomi életet. Alkalmat adtak arra, hogy a tanulók beleéljék magukat az órába; értékes ismereteket, sok élményt, szemléletes képzetet alakítottak ki bennük. Az adás utáni megbeszélés megmutatta, hogy a tanulók képzeletét az adás megmozgatta, gondolataik támadtak, sokat kérdeztek, véleményt nyilvánítottak, természetesen komoly és tervszerű tanári irányítással.

A tv-adások egy másik fajtája az ismeretek nyújtását helyezte előtérbe. Ilyen volt pl. A történelem forrásai c. adás. A televízió sajátos eszközeivel közvetlen szemléletet nyújtott. Bemutatta a tárgyi és írásos emlékeket, tervszerűen kiválogatta a megfelelő anyagot, így nagyban megkönnyítette a fogalmak kialakítását. Módszerét tekintve a legteljesebb változatosság érvényesült az adásban. Gyorsan, egymásután változtak a képek. Egyszer a könyvtárban, majd a levéltárban, utána az ásatások színhelyén jártunk, megismerkedtünk tudósokkal, kutatókkal, ritka — most feltárt — tárgyi emlékekkel, stb.

Az adás igen alkalmas volt arra, hogy a tanulók figyelmét felkeltse és állandóan ébren tartsa, sőt fokozza, továbbá arra, hogy a nevelő által szinte be nem szerezhető szemléltetőeszközöket ismertessen meg a tanulókkal.

Az adásokat megvizsgálva megállapítható, hogy azok összhangban vannak a tantervvel, a tankönyvi anyaggal, de — egy kivételével — nem azonosak a tankönyv leckeanyagával. A tv-adás idejű történelemórái nem egyeztek meg az iskolai értelemben vett történelemórákkal, sem a bemutató tanításokkal. A tv-adás mindig egy-egy témakörhöz kapcsolódott, ezért szerkezetében, a tárgyalandó anyag rész elmélyítésében, csoportosításában eltért a rendes iskolai óraktól. A tv nem helyettesítette a tanítási órát, a tankönyvi anyag rész iskolai feldolgozását. Még akkor sem, ha véletlenül egybeesett a sorra kerülő óra anyagával, mert az adás után fennmaradó 10–15 perc nem elegendő a látott ismeret és élményanyag feldolgozásához, kellő elmélyítéséhez.

Hogyan használjuk fel az adásokat az oktató-nevelő munkában?

A tv-adás nincs összhangban a tanmenettel. Nem is lehet, hiszen a tanmenetet minden nevelő többé-kevésbé egyéni szempontok szerint állítja össze. A tv-adás viszont kötött. Bár a tv igyekezett az adásokat úgy igazítani, hogy a tanítás és az adás témaköre időben találkozzék, valójában szinte rendszeres volt az eltérés. Az adás és a tanmenet közti eltérés okozta a legnagyobb problémát nevelőink körében. Többször tanácstalanul állottak e kettősség mellett, és sok esetben csak ösztönyszerűen próbálkoztak e probléma áthidalásával. Le kell határozottan szögezni, hogy a tanárnak kell

ez esetben a tanmenetet a tv-hez igazítania. Ez az egyszerűbb és könnyebben megvalósítható megoldás. A „szinkron” hiányából nem származhat különösebb baj. A tv-adás természete szerint nem egy-egy óra anyagrészéhez, hanem témakörhöz kapcsolódik, ezért felhasználható a tárgykör bármely részénél. Az általam vezetett 5/a osztályban A rómaiak hazánk területén c. adás a témakör összefoglaló órájára, Az idő mérföldkövei c. adás a témakör befejezése utánra, A magyar történelem kezdete c. adás a témakör 3. órájára esett.

Az adások sokoldalú felhasználását az teszi elsősorban indokolttá, hogy ez nem egyszerűen oktatófilm, nem is csak szemléltető anyag, hanem egy-egy témakör iskolai felhasználására kidolgozott céltudatos nevelés és tanítás. Szemléltet, magyaráz, rendszerez, nyelvezetében alkalmazkodik a 10 éves gyermekekhez.

Mivel az adások a témakör más-más időpontjára eshetnek, hogyan lehet felhasználni az egyes adásokat?

Ha az adás a témakör elejére esik, akkor egyszerűen előzetes szemléltetésnek, bemutatásnak kell tekinteni. Az alkalmazás módszere ebben az esetben hasonlíthat az oktatófilmhez, de annál azért jobb, mert szorosabban kapcsolódik a tárgykörhöz és sokkal jobban rendszerezett. Előzetes áttekintést ad a tanulóknak arról, amit a következő órákon tanulni fognak. (Valójában ezt szóban eddig is megtettük a témanyitó órákon, mintegy hangulatot keltve a tanuláshoz.) Képekben látják a kor néhány sajátos jelenségét, miközben új fogalmakat ismernek meg. A témakör későbbi órái során reprodukálhatjuk a látott anyagot, és így a tanár későbbi szemléltetnyújtása a már meglévő és konkrét szemléletre, képzetre épül fel.

A témakör tanítását megelőző adás azonban csak akkor jelent rendkívüli élményt a tanulóknak, ha előkészítjük. Erre nem elegendő mindenkor az adás előtti 5 perc. Helyes, ha már az előző óra végén megkezdjük a felkészítést. Ehhez a tanárnak segítséget nyújt maga a tanterv, a tankönyvi anyag, amit a témanyitás előtt kellően tanulmányozni kell. A szempontok megadásához elsődleges tájékoztatást, segítséget nyújt az iskolatelevízió műsorfüzete, mely részletes, mondhatnám minden szempontra kiterjedő megfigyelési feladatokat tartalmaz, sőt azok feldolgozásához is ad beindító útmutatást.

Az ideai tapasztalatok szerint eredményesebb az adás, ha az iskolai történelem-tanítás folyamatába beilleszkedve, a tárgykör tanítása közben történik. A tanuló már többé-kevésbé ismerik a kor leglényegesebb jellemvonásait, vannak képzeteik, konkrét fogalmaik — az addigi szemléltetnyújtás következtében — melyek most az adás segítségével még jobban rögzítődnek, rendszereződnek, elmélyülnek. Sajnos ilyen adás — legalábbis az én gyakorlatomban — elég kevés volt: pl. Az ókori Görögország, Az athéni demokrácia, A római birodalom I—II. rész.

Kevesebb segítséget nyújt a tv az oktató-nevelő munkához, ha az adás a témakör befejezésének időszakára esik. Ilyenkor úgy kell tekinteni, mintha utólagos szemléltetés történe. A szemléltetés — bármikor is történik — sohasem haszontalan dolog. Tehát, ha utólagos is az adás, akkor is segíti a tanár rendszerező munkáját, az elmélyítést, mivel az nemcsak unalmas, egyszerű ismétlés, összefoglalás, ezért számtalan új elemmel gazdagítja a tanult anyagot, amire sem a tankönyv, sem a tanítás nem tért ki, vagy nem térhetett ki.

Előfordulhat, és az ideai gyakorlatban elő is fordult, hogy az adás a *témakör befejezése utánra esik*. Ilyenkor úgy tűnik, hogy teljesen használhatatlan, felesleges időtöltés lenne megszakítani az új tárgykört és visszatérni az előzőre. Pedig még így sem az! (Az én gyakorlatomban is előfordult ez két esetben: A görögök vallása, Az idő mérföldkövei c. adásoknál.) Ne szalasszuk el a lehetőséget, hogy megálljunk az új anyaggal és utólag — felhasználva az újonnan kapott ismereteket —, még egyszer

elmélyítsük, élményszerűbbé, maradandóbbá tegyük a már megtanult ismereteket! Sőt előfordulhat még az is, hogy az adás segítséget nyújt az új témakör valamelyik órájához.

A tv-adások sikere azonban nem csupán az adás tartalmától, módszerétől, hanem annak az órai feldolgozásától is nagymértékben függ. Ismételen hangsúlyozom, hogy az óra eredményessége csak a tanár oktató-nevelő munkájával, az adás tervszerű, céltudatos iskolai feldolgozásával válik valóra. Ezért a tanár az adást fokozottabban figyelje. Az óra menetét, felépítését menet közben néhány emlékeztető szóval bátran jegyezze le. Az osztállyal azonban menet közben vázlatot írni szinte lehetetlen. Magam is megpróbáltam, A történelem forrásai és A görögök vallása c. adásnál. A tanulók elmaradtak a diktálás, illetve másolás ütemétől. Ezért szerintem helyesebb, ha a vázlatot csak a tanár írja — röviden —, a tanulók csak a megbeszélés 15 percében. Ez a vázlat eltérhet a tv vázlatától, megközelítheti a tanár elképzelt és előre elkészített vázlatát. De lehetőleg minden tv-adásnak legyen nyoma a tanulók füzetében. Problémaként jelentkezik az is, hogy adás közben beszéljen-e, irányítson-e a tanár? A tv-adások szerkesztőinek az a véleménye, hogy a tanár teljesen adja át a teret a tv-nek, mert közbeszólásával felboríthatja az adás logikai menetét, megoszthatja a tanulók figyelmét. Az én tapasztalatom ezzel szemben az, hogy bizonyos esetekben, pl. mikor az adás a témakör végére esik, lehet egy-egy közbevetett szóval mintegy hangsúlyozni, aláhúzni a figyelmet ráirányítani arra a sugárzott részre, amiről már beszéltünk, vagy amit a sokoldalú szemléletnyújtás során már bemutattunk. Természetesen ez a közbeszólás nem lehet folyamatos, állandó. Ha valami észrevétele lenne ezenkívül a tanárnak, jegyezze fel, és a megbeszélés időpontjában vesse fel az esetleges problémákkal együtt.

Mire használja fel a tanár az adást követő 15 percet?

Semmiképpen sem lehet elegendő 15 perc az adás teljes, részletekbe menő megbeszélésére. Csupán az új, a friss benyomásokat rögzítsük. Azokra a jelenségekre irányítsuk a tanulók figyelmét, amelyeket főleg a következő időszakban akarunk felhasználni. Az adást követő 15 perc tehát szóbeli felidézése a látottaknak, a különösen érdekes, megkapó részek megbeszélése, a tanulói emlékképek fejlesztése stb.

Az adás feldolgozásának módszere szintén attól függ, hogy az a tárgykör melyik részéhez kapcsolódik.

A témakört bevezető adás feldolgozása a bonyolultabb. Ilyenkor az érdeklődés felkeltése, a régi és az új témakör kapcsolatának megteremtése és — megfelelő fokon — a történelmi fejlődés érzékeltetése, megláttatása lehet a célunk.

A témakör tanítása közben sugárzott adás után és a következő órákon is az osztállyal közösen kapcsolatot teremtünk a téma már eddig tanult anyaga és a látottak között, elrendezzük, beillesztjük eddigi ismereteink közé. Bőséges szemléletnyújtás esetén a tanár helyesen teszi, ha részekre felbontja az adás anyagát, és folyamatosan építi bele saját tanítási tervezetbe a témakör többi órái során. Az összefoglalás, rendszerezés alkalmával azután újból, mostmár egységében idézzék fel az adás során látottakat összekapcsolva a tankönyv leckeanyagával, a tanári előadással és a más úton nyújtott szemléltetéssel.

Ha az adás a témakör befejezésére esik, vagyis ha már megtartottuk az összefoglalást, rendszerezést, akkor az adást követő órán még egyszer összefoglalást tartunk a témakörből kiegészítve a frissen látottakkal, elmélyítve és összekapcsolva a korábbi ismeretekkel. Az adást követő 15 percben — ebben az esetben — főleg a nevelőhatások kidomborítását biztosítsuk.

A tv-adás során a tanulók számtalan új benyomást szereznek, érdeklődésüket leköti a filmszerűség, a pergő, változatos adás menete, ami a tapasztalat szerint a megbeszélést és a következő órák aktivitását jelentős mértékben biztosítja.

Természetesen a tv-adás — főleg a történelem területén — még erősen gyermekcipőben jár, kísérletez, kutató, új utat keres, jó szándékkal, segíteni akarással. Nyilvánvalóvá vált ebben az évben az is, hogy az adások tartalma, módszere nem minden esetben felelt meg a tanárok elképzelésének „szájízének”. Vannak, akik sokkal több lehetőséget véltek felfedezni az adásokban, mint amennyit kaptak. Évközben magam is tettem — szóban és írásban — észrevételt az adások milyenségét tekintve, mert úgy érzem, hogy néhány esetben a fogalomalkotást elősegítő nagyszerű lehetőségek maradtak ki az adásokból. Pl. Épül a piramis c. adásban hiányoltam az öntözéses gazdálkodás, a Nílus, a piramisok, a csatornák bemutatását, noha ezekről már készült korábban filmfelvétel. Észrevételeztem azt is, hogy a későbbi adásokban túltengett a színházi hatást kiváltó jelenetek beiktatása. (Pl. Az athéni demokrácia, A Római Birodalom II. rész.)

Az adások tartalmi és módszertani problémái mellett komoly nehézséget jelentett a tv alkalmazásánál a váltakozó tanítás. A délutáni tanítás csengetési rendje nem egyezett a tv-adás időpontjával, ami gyakran zavarokat idézett elő a tanítás rendjében. Ugyancsak komoly — de szerintem megoldható — problémát jelent, hogy a tanárok nem mindig nézhetik meg éppen a váltakozó tanítás miatt a péntek esti tájékoztató adást. Ezért helyesebb lenne, ha az adások menetét megfordítanák. Kedden *délután* és szerdán *délelőtt* lenne adás, így a nevelők előtte való nap már láthatnák a tv-órát és ez a felkészülésükhöz sok segítséget nyújtana. Ugyancsak felmerült már olyan irányú javaslat is, hogy új, tv-s munkafüzetet adjanak ki a vázlatírás megkönnyítésére.

Problémaként vetődött fel a tanév folyamán a tv-órán az osztályozás, feleltetés kérdése. Úgy gondolom, hogy a hagyományos feleltetéstől itt el kell térnünk, és csak a tanulók megbeszélés alatti aktivitását, hasznos észrevételeinek megnyilvánulását kell megfigyelnünk és értékelnünk.

Ha a nevelők élve a lehetőségekkel bátran igénybe veszik a tv kísérleti adások nyújtotta segítséget, ha megismerik az egyes adások didaktikai módszertani célkitűzéseit, ha észrevételeikkel, javaslataikkal, bátor kezdeményezéseikkel segítik a tv-adások szerkesztőségének munkáját, a kező összeműködéséből a jövőben még sikeresebb, hasznosabb vállalkozás születhetik.

Harmath István

általános iskolai tanár, Szeged

Felhasznált irodalom: Iskolatelevízió 5. sz. műsorfüzet.

TEMATIKÁT A TÖRTÉNELMI SZAKKÖRÖK SZÁMÁRA

Az általános iskolákban tanító történelem szakos nevelőknek gondot jelent a szakkörök vezetése. A legfőbb problémát az okozza, hogy igen kevés segédanyagot találunk ehhez a munkaformához. A tanév első heteiben a tématerv összeállítása okoz nehézséget a szaktanároknak. Munkaközösségünk ehhez a tervezőmunkához szeretne segítséget adni néhány tématerv közrebocsátásával.

Az I. tématerv azt a célt szolgálja, hogy a gyengébben felszerelt történelmi szertárak anyagának gyarapításához segítséget nyújtson. Hasonló céllal keletkezett a II. számmal jelölt tematika is. Ez a tématerv azonban a szertárfejlesztő munka mellett a helytörténeti anyag megismertetését is célul tűzi ki. A III. számú tematika kizárólag